négyszemközt

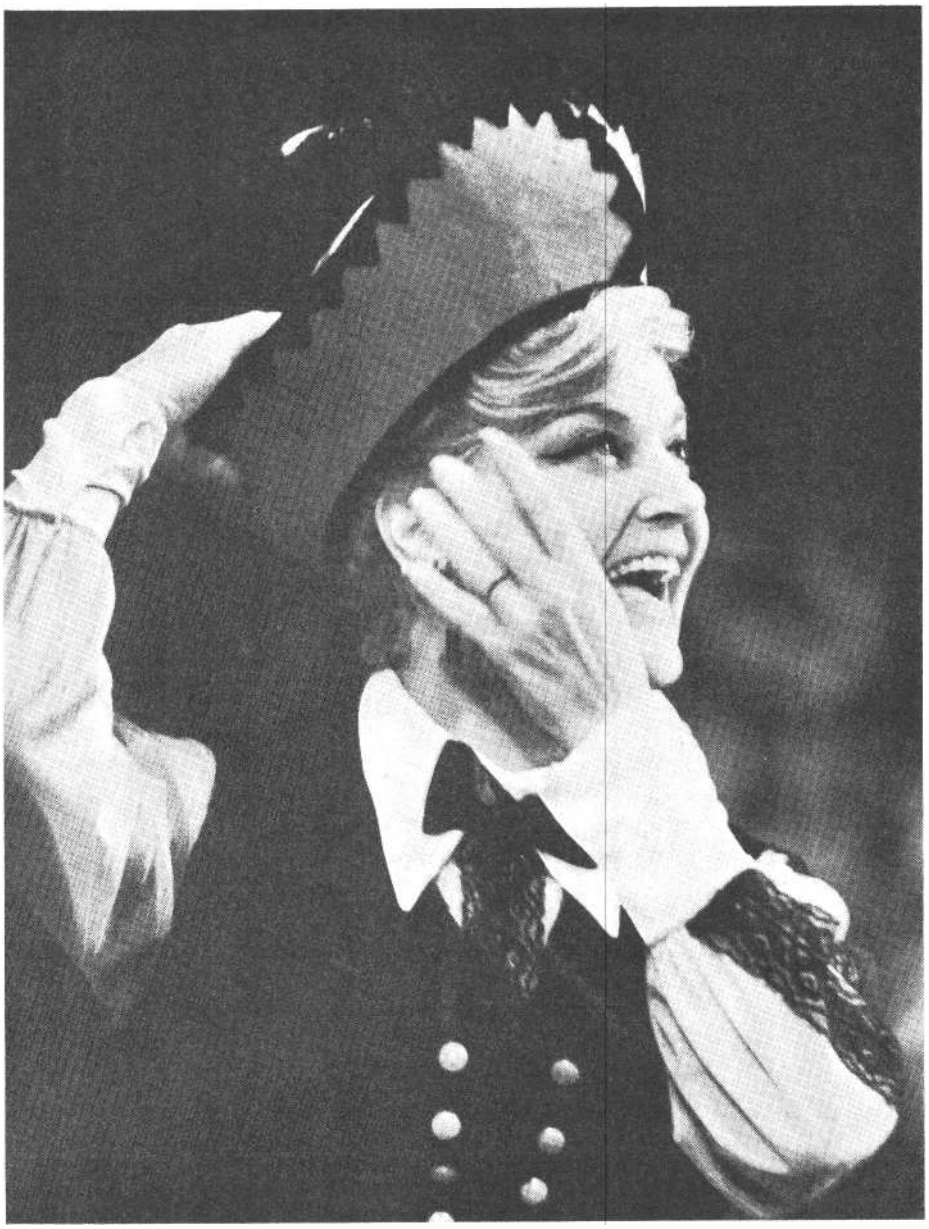

TOLNAY KLÁRI A HERMELINBEN

Tolnay Klári

a „művelt" és „műveletlen" színészről, ***mai drámák „felnőtt* asszonyáról",** ***eljátszott*** *és még meg sem írt szerepekről*

Szomory Dezső *Hermelinjének* ötvenhárom év utáni repríze a Madách Színházban érdekes színháztörténeti esemény. S bár Tolnay Klári pályájának nem különösebben nagy jelentőségű állomása, Tolnay - Lukács Toncsi művésznő szerepében - most is többet ad, mint amit szerepe nyújt.

Ott áll Lukács Toncsi - a Vígszínház ünnepelt művésznője, a társaságok kedvence, ez az érzékeny lelkű (és ó, mi-csoda gazdasszony!) - Pálfi Tibor szecessziós dolgozószobájának közepén. Hogy fénylik, hogy tündököl arcán a közelgő, már biztos győzelem, istenem! Hiszen ma lesz Pálfi új darabjának be-mutatója, de mit bemutatója, hiszen premier, sőt PREMIER lesz a Vígszínházban! És ha e PREMIER talán nem is lehetett volna meg, ha nincsen Toncsi, a lelkesítő és rendben tartó, akkor azt is el kell mondani, hogy Pálfi Tibor sugárzásának visszfénye is gazdagítja Toncsi művésznő ragyogását. Bár az illusztris író e pillanatban nem az Olümposz tetején lépked, hanem a fürdőszobában várja, hogy megmossák azt a csodálatos drámákat kitaláló fejét.

Tolnay Klári áhítattal, fölmagasztosulva és mégis iróniával áll a padlástérből kiképzett szentély - valójában szín-pad - közepén. Toncsija körül különben is ott vibrál az idézőjel aureolája. Szomory Dezső - *A párizsi regény* előtt - öngúnnyal rajzolta meg *a Hermelin* Pálfijában saját magát. És ez a „nagy lipótvárosi drámaíróra", a „Vígszínház szerzőjére" vonatkozó kivételes önirónia áthatja az egész darabot is. A Toncsira Pálfiból rávetődő *megszépítő* fény finoman egyesül azzal a másik, *megvilágosító* fénnyel, ami Szomory szeméből áradt a Toncsik modelljei felé. Á színésznő mindezt megérti és megérteti. Ám ehhez az kellett, hogy éveken, évtizede-ken át vállalja a Tolnay Klári nem könnyű életét, munkáját, harcát. Éppen arról van szó, hogy ő is könnyen lehetett volna - persze, fél évszázaddal későbbi köntösben, de lényegében azonos tartalommal - Lukács Antóniává, Toncsivá. De mégsem lett az. Csupán a színpadon.

- Már elmondtam annak idején magának, hogy „csinos, illatos leánykákat domborítottam" az akkori Vígszínházban. És hogy talán a Hat szerep keres egy szerzőt *Mostohaleánya volt az első olyan alakítás, amikor mondhattam is valamit. Igenis, így fogalmazom most, „mondhattam is valamit". Mert ha ugyan a színész csak szócső - amelyen keresztül írók mondják el véleményüket a világról az emberekről -, éppen az igazságot megújító vagy az újat igazságnak elfogadtató írók a színészből is kihozzák saját mondanivalóját. Ennek nem mond ellent, hogy voltak és vannak úgynevezett „ős-ripacsok", akik látszólagos intellektuális felkészültség nélkül tolmácsolják, kiválóan, azt is, amit esetleg még aZ író is csak akkor vesz észre, amikor darabjának előadása után lehull a függöny. Ezek a művészek nem a tudatukban, ezek idegrendszerűk egészében hordozzák azt az érzékenységet, azt a megújulásra, katarzisra való képességet - de mindegy is, hogyan nevezzük -, ami diadalra tudja juttatni a mi kemény és*

TOLNAY KLÁRI A III. RICHÁRDBAN
DEÁK B. FERENCCEL

komoly korunk számára felszabadító mondanivalót. Mindegy, hogy „művelt" vagy „műveletlen" a színész, de ha igazi, akkor tehetségéhez szervesen hozzátartozik a fogékonyság a kor problémáira és feladataira. A „buta" és jó - ismétlem, jó - színészek tévedhetetlenül megérzik, ha egy dráma - bármennyit is beszél a korról - nem korszerű. Éppen ezért kell minden, magára adó közösségnek a jó színészeket, e maguk módján szintén nemzeti lantosokat megbecsülnie, szeretnie... Azt hiszem azonban, egy kicsit elkanyarodtunk itten - hogy Szomoryval mondjam, itten - *ettől a Toncsitól ...*

Nem kanyarodtunk el, *mert alig van* színésznőnk, akinek *úgy* módjában állott volna, *hogy* elsősorban *vagy akár* csupán *szórakoztató,* gondűző komédiás, *ha úgy* tetszik, primadonna legyen, *mint* éppen Tolnay Klárinak. Mint illúziók kellemes kiszolgálója, *több* pénzt *is* keresett vol*na, és - talán* - lelkileg *is* könnyebb lett volna neki. De *fitos* orrával, ábrándos kék szemével, bájos hangjával *sem tudott - a XX. század* közepén - Lukács Toncsivá lenni.

- ***A*** Kegyenc *Júliája olyan szerep volt, ami egész valómat kielégítette. Úgy éreztem, erről az asszonyról szól Illyés Gyula drámája. Júlia oktalan áldozat lett, bár Petronius tetteinek indokai fel-tétlenül elgondolkodtatóak. Milyen jellegzetes a nagy beszélgetés Petronius és Júlia között, amikor a férj - bár ő lökte asszonyát a császár ágyába - számon kéri, hogy miért vetette le Júlia a bugyit is? Mert azt már nem! ... Tessék teljesíteni a férj - ha úgy tetszik, a kor egyik figyelemre méltó hangjának - parancsait, de azért ne egészen! ... Júliában a férjét egészen vállaló asszonyt - és ezért a teljes embert - tisztelem, akiben minden gyaláztatások ellenére sem hal meg az az édenteremtő vágy, amelynek példáit érdekesen és izgalmasan (semmi esetre sem kellemesen) sok darabban és szerepben kellene felmutatnunk színpadon, filmben, tévében. Ezek a* felnőtt *asszonyok, ezek a sok szenvedést átélt és nem hideggé okosodott, hanem - hadd mondjam így bölcsességükben is izzónak maradó asszonyok vannak, élnek, léteznek. És élek én is, aki ilyen asszonyok megformálásának feladatait szeretném íróinktól kapni. Tudom, korunk színpada - és az a másik, rejtettebb „színpad", ahonnan többek között a színház is irányítódik - nem kedvez a női, pontosabban asszonyi szerepeknek. Ha úgy tetszik, férfikorban élünk. És bár Csehov csodálatos nőalakjai világuk elmúltával is élnek, ma nyilván nem tudna egy Csehov kibontakozni. Illetve a „csehovi forrás" ma olyan formációkat hoz létre, mint amilyen Tennessee Williams - nagyszerű, színészszakmai szempontból áldandó, de azért már mégsem a teljes emberi sorsot, a nemelmenekülők sorsát is vállaló - művészete. Nem hihetem el, különösen olyan mű után, mint Illyés Gyula Kegyence, hogy ne szülessenek a ma kínjaiból és reményeiből kinőtt nem csehovi jellegű, hanem méretű tehetségek. Attól azonban tarthatok, hogy lekésem egy sor csak lassan, sajnos csak túl lassan meg-születő jó szerepről..*

A *„felnőtt asszony"* fogalmán *nem a* régi *vagy új Lady* Macbetheket *érti* Tolnay Klári. *A „vérnősző barom" - vagy ahogy mosolyogva* mondja, *„vérnősző* baromnő" *- nem az* ő alkatának való. Szerinte *a Magyar Elektra nem is enyhén* idézőjelbe *tett* Királyasszonyában *is meg*-bukott. *Az* ő szerepe, *úgy* véli, *az az asszony, aki* akár *a* Lukács Toncsi fizikuma *és gesztusai mögött* él *át (és néha* rendez *is)* drámákat. Akiben *van igazi meg* ál-*naivság, tehát igazi meg* álravaszság *is. Aki kinőtt a* „babaházból", de *ezt nem* mindenki *veszi észre.*

- *Van még mondanivalója Ibsen* Nórájának? *Tizenöt éve úgy éreztem mindenesetre, hogy van. Ezért a szerepe-mért, a Nóra harmadik felvonásáért kaptam életem talán legnagyobb dicséretét. Ma már elmondható, hiszen történelem, hogy Uray Tivadar haláláig (Gizi halála után is) lángolt Bajor Giziért. És talán elmondható az is, hiszen Bajor Gizi mindannyiunknál nagyobb volt, hogy „Tógyer" a* Nóra *bemutatója után, a banketten, kicsit spiccesen (de - mert vörös bortól - úgy spiccesen, hogy azért nem mondott sem többet, sem kevesebbet, mint amit akart, csak éppen el mer-te mondani azt, amit akart), így köszöntött fel: „Most értettem meg, mi is a mondanivalója ennek a darabnak." (Va lószínű azonban, hogy Németh László új, kiváló fordítása is hozzájárult ehhez, de az is, hogy Uray is tapasztaltabb lett, bölcsebb. De mégis több, mint dicséret volt, amit mondott.)*

- *Elsősorban még meg nem született darabok szerepei érdekelnek. Hogy mit játszanék különösen szívesen a már megszületett szerepek közül? Hát talán Racine* Berenicé-t. *Láttam Marie Belltől, és bár nem vagyok úgynevezett „klasszikus" színész, ezt az asszonyt, úgy tudnám az emberek elé vinni, hogy közben ne érezzem a nem egész otthonosságot, a „rájádzás" szükségességét.*

Tolnay Klári mostanában riporterkedik a rádióban. A Színházi Magazinban megszólaltatta Márkus *László:* „kényes" kérdésről, *vagyis* arról, *hogy* miért tűnik kevés-gátlásúnak az életben az, aki a színpadon oly meggyőzően *„hozza"* esett, gátlásos kisemberek *figuráit.*

- *A filmgyárban hallottam, ifjúságomban, a kifejezést: „a gép előtt". Igen, nagyon fiatal korom óta „a gép előtt" dolgozom, élek. E kifejezésnek azonban van ellenkezője is: „a gép mögött". Nos, néha szeretnék „a gép mögé" kerülni. Biztosan igaz, hogy attól lesz valaki színész, hogy sok szerepet akar eljátszani - Básti Lajos szavával: „fölvállalni" - az életben. És az sem véletlen, hogy valakiből általában csupaszív figurákat eljátszó színész lesz-e vagy intrikusok ábrázolója... Nem arról van szó, hogy aki jó embereket formál meg a színpadon, az feltétlenül jó ember, de azért - a rossz besorolások, a „gép mögöttiek" szeszélye és egyéb véletlenek akadályain át - a színész végül is kiküzdi magának (ha nem hal bele) azt az élet- és játékformát, amelynek ábrázolása a legközelebb áll hozzá. Valami evidenssé válik előbb a saját, aztán a többiek szemében. (Az már haj, ha az evidenciát a többiek kezdik...) Ennyi év után azt kell mondanom, hogy nekem is megvan az a szerepem a színpadon - és az életben -, amit közösen várunk el egymástól, a világ és én. De nem tudnám jól folytatni azt, amit csináltam és csinálok, ha csupán folytatnám, ha nem várnék csodát, ha nem akarnám meglepni magamat is. Tudom, majd abbahagyom a riporterkedést (bár már megtanultam a hordozható magnókészülék kezelését is), és majd egy újabb szerepbe viszem bele, amennyire lehet, „riporterkorszakom" élményeit is. Lehet, hogyha nem kellene pontosan hét órakor átváltoznom olyan valakivé is, akivé - úgy érzem - nem lehet csak úgy átlépni a valóságos élet követelményei és álmai, fáradságai és hangulatai közül, hiányozna az, hogy íme, eljött a hét óra, és nekem nem kell átalakulnom senkivé... De azért várom, várom a - mondjam így? - Nagy Meglepetést, amelynek segítségével nem kell hét órának érezni a*

hét órát, amelynek segítségével teljesen az vagyok., akit a színpadon eljátszom, amelynek segítségével egyszerre vagyok „a gép előtt" és „a gép mögött". Lehet, hogy a Nagy Meglepetésnek éppen az a lényege, hogy nem jöhet el teljesen? Lukács Toncsi művésznő biztosan mentes attól, hogy olyan meddően tétlenkedjen, mint Beckett Godot-ra várakozó ellenhősei. De mentes attól is, hogy higgyen a késlekedésében is oly boldogító - nem Godot-ban, hanem a - Szépségben. A Lukács Toncsik talán boldogabbak voltak és maradtak, mint én, de nem tudják, hogy Júlia lényege mégiscsak a hit a Szépségben.

Beszélgetéseink során (mert nemcsak egyszer beszélgetünk, amíg összeáll az „anyag"), egy ki nem mondott téma vár megszólalásra. Nem az Angyal, amelyről Racine fegyelmezett hévvel, Giraudoux gyöngéd iróniával (Szomory Dezső meg csúfondáros álpátosszal) szól. Nem az Angyal, hanem a pénz. Nekem kell hát megszólítanom a témát.

- Jó, hogy beszélt erről. Az igazi színészek ugyan ingyen is játszanának, hiszen a játék számukra „nemzeti lantosság", de önmegváltás is. Ám azért furcsa, hogy a Kossuth-díjas, kiváló és érdemes művész színészek fizetése hosszú évek óta nem változott. Megélhetünk, sőt jól kereshetünk „haknival". „Haknizzunk" hát, amikor mi olyan szerepeket szeretnénk kidédelgetni az írókból, a hazából, a világból, amire valójában mindenki vágyik, amire mindenkinek szüksége van? Amikor mi nem „borravalóra" vágyunk., hanem tiszta borra, és nemcsak (drámákból összeállt) rangunkhoz, hanem társa-dalmi és morális szerepünkhöz méltóan szeretnénk élni, amelyhez megbecsülés is kell és ... és pénz is kell. Magunknak éljünk, mint tehetségünk aprópénzre váltói? Kis társaságoknak, mint a Lukács Toncsik? Vagy azért az álomért, amelyből a közösség valódi kincse lehet? ...

- Nem vagyok közgazdász - és talán teljesen igazságos sem -, tehát csak kérdéseket teszek fel. A kemény válaszokért, ha azok végül is meg tudtak győzni igazukról, soha nem haragudtam.

Beszélgetések anyagát sűrítettük, s nem portrét rajzoltunk egyik legjelentősebb, pályáján mindig továbblépni tudó színésznőnkről. Amit azonban leírtunk - és benne Tolnay Klári kérdéseit az illetékesekhez, a közvéleményhez és önmagához is -, hozzátartoznak állóképbe nem is sűríthető arcképéhez. Ahhoz a - mondjuk így - filmarcképhez, amely úgy tűnik, soha nem lesz „kész". S amelynek teljességét éppen Tolnay Klári kérdőjelezi meg új mondanivalóval és új kérdésekkel.

ANTAL GÁBOR

arcok és maszkok

GÁBOR ISTVÁN

Nusi néni monodrámája

Hegedüs Ágnes egy új magyar drámában

Jókai Anna 4447 című regényének ez az első mondata: „Nusi néni 1944-ben vette meg a Tömő utca 36. számú föld-szintes házat." És az utolsó szavai : „Szervusz - mondotta Eszter -, találkozunk még .. .

A színdarab, amely ebből a kitűnő regényből készült, nem ívelhet át, szerencsére nem is akar átívelni egy negyedszázadot. A dráma - *Fejünk felől a tetőt* címmel nagy sikerrel játssza a szolnoki Szigligeti Színház, a SZÍNHÁZ 69/8 számában teljes terjedelemben közölte - azzal indul, hogy Nusi néni már műveli a kertjét, öntözi virágait, és a függöny arra a pillanatra csukódik rá, amikor Nusi néni öreges, cammogó léptekkel kibotorkál a kertkapun. Jobb kezében kopott bőrönd, baljában Karolin anyó napernyője.

A regényből írt dráma nem fog át huszonöt évet, de a színmű hőse, Nusi néni - és aki Nusi néni sorsát végigvezeti a színpadon: Hegedüs Ágnes - sok száz év terheit cipeli a vállán. Ezek jó-részt előítéletek lelki púpjai: a magán-tulajdon örökös birtoklásának babonája, ember és ember közti látszatkülönbségek konzerválása, a múlthoz kötődő emlékképek hamis ideálja. És mellettük a földi súlyegységgel is mérhető valóságos nyűgök: Szapper úr, a valaha nagyhangú, szoknyák alá nyúlkáló, iszákos, mostanra már emberi ronccsá lett férj; Jenci, a családtagként kezelt monomániás őrült; a két gyerek, elhibázott életutak kezdeteivel; Karolin anyó, a nagymama.

Ez mind-mind ránehezedik Nusi nénire; amikor lép egyet, teste meg-megrogyadozik a sok-sok testi-lelki teher alatt.

Hegedüs Ágnes a ház megszerzésétől a ház elvesztéséig, a kis közösség álbékéjétől a család atomokra hullásáig hatalmas utat jár be. Mindenekelőtt kapcsolatai minősítik ezt a nagyon emlékezetes, egységes és koncepciózus alakítást, a kötelékei, amelyek a dráma szereplőihez, a kis közösség tagjaihoz fűzik, és amelyeket óriási energiák fölhasználásával erő-sít vagy tép szét Nusi néni.

Hangja érdes, sziszegő és réselően éles, amikor Kaolin anyó - 86 esztendős anyja - tűnik fel a közelben. Föl-fölkapja a fejet, ha Andaházy Margit - ő alakítja kitűnően Karolint - óvatos neszezését meghallja. Megenyhülni akkor tud, amikor az öregasszony váratlanul meghal. Most megszabadult egy gondtól, nem kell már anyját a szeretetházba sem kísérnie. Ellágyulni is hajlandó ezúttal: első osztályú vasútjegyet váltott neki, íme, néha emberségre is kapható. Talán még több humánum is szorulhatott volna belé, ha ez a Gyula, ez a Szapper úr...

Férjét, Szapper urat - akit Linka György nagyon találóan jellemez - több rétegben gyűlöli. Szinte habzik a szája a dühtől, amikor a mámorító múltat idézve az egykor gazdag Szapper Gyuláról beszél, akihez a számító anya kényszerítette hozzá. A szikár gyűlölet 20-30 év alatt már kihűlt szánalommá aszalódott. Oly szenvtelenül veti meg ezt az embertöredéket, hogy amikor kedves akar len-ni hozzá, akkor is beleborzad szinte az undorba. Gyula nylonharisnyát hoz ajándékba „édes anyukájának", az ajándékra Nusi néni „ajándékkal" válaszol: a magasból lefelé nyújtja, törzsétől rézsút eltávolítva kezét Gyula felé. Fejét elfordítja, mert a testével és az érzékszerveivel nem kíván tanúja lenni a kínos jelenetnek, hogy a hálás férj szája a kezéhez ér. Szilveszter este egy pohár borral is megprezentálja Gyulát, csak hogy rövid időre csönd és békesség legyen a házban; ezt a csöppnyi italt is úgy nyújtja át, vagy inkább parancsolóan úgy löki elé, mintha mérget adna. És tudja is, meg érezteti is, hogy valójában méreg ez a bor, hiszen most már ujjnyi is elég belőle, és ez szerencsétlen roncs élettelenül összecsukódik.

Emberi arcát lelki torzulások és keserű ráncok nélkül fia, Janika - a színpadon Kránitz Lajos - láthatja egyedül. Ő a mesebeli legkisebb fiú a drámában; életét Nusi néni, azaz Hegedüs Ágnes szeretve óvó pátyolgatással teszi tönkre. Hisz a tehetségében és az elhivatottságában, és gyötri már, mert Janika az „undorító" fizikai munka aprópénzére váltja fel képességeit. Valami kis szeretetet kaphatna Nusi néni máshol és ingyen is; ő a fiától pénzért vásárolná meg a simogató becézést. A színésznőnek van ez-úttal is egy fontos pillanata: nem bírja ki a magára erőszakolt tartózkodást, már-már egy öregedő kéjsóvár asszony szenvedélyével szegi meg a játékszabályokat, és Csókot kunyerál fiától. Janika gonoszul dobja oda csók helyett: nem vagyok selyemfiú! S Hegedüs Ágnes arcán megfeszülnek az izmok, fogait annyira összezárja, hogy a hang csak keskeny résen préselődik ki, úgy sziszeg, iz-